

Winterkoudeonderzoek

2010-2011

Tussenrapportage Den Haag

GGD Den Haag
Dienst Onderwijs, Cultuur en Welzijn
Afdeling Epidemiologie
e-mail: renske.gilissen@denhaag.nl

Den Haag, mei 2011

INLEIDING

In het kader van het Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang - in 2006 gepresenteerd door het Rijk en de vier grote steden - is het belangrijk om inzicht te krijgen in de omvang en de kenmerken van de feitelijk daklozen¹. In de vier grote steden (G4) is in de winter van 2010/2011 daarom het 'Winterkoudeonderzoek' uitgevoerd. De periode van winterkoude biedt dé mogelijkheid om een beeld te krijgen van de aard en omvang van de feitelijk daklozen, omdat het bij de nachtopvangvoorzieningen een stuk drukker is en er ook mensen komen die normaal gesproken veelal buiten slapen.

De winterregeling gaat van start als het vijf dagen aaneengesloten kouder is dan 0 graden Celsius, of als men vanwege het weer ontoelaatbare gezondheidsrisico's voor daklozen verwacht. Tijdens de winterregeling worden de nachtopvangvoorzieningen kosteloos opengesteld voor alle daklozen. Men hoeft zich niet te legitimeren, waardoor ook degenen die geen regiobinding hebben er kunnen overnachten. In Den Haag beslist het CCP/GGD Veldregie, in overleg met de partners, over het in laten gaan en beëindigen van de winterregeling. Eind 2010 was in Den Haag van 24 november tot en met 8 december en van 13 december tot en met 5 januari 2011 de winterregeling van kracht.

Gedurende de winterregeling wordt het aantal plekken in de nachtopvangvoorzieningen uitgebreid. In Den Haag zijn er twee reguliere nachtopvangvoorzieningen: Het Passantenverblijf (PV) van de Kessler Stichting (normale capaciteit: 75) en de Nachtopvang (NO) van het Leger des Heils aan de Binckhorstlaan (normale capaciteit: 30). In de winter van 2010/2011 zijn er in Den Haag in de twee reguliere nachtopvangvoorzieningen extra plekken gecreëerd en zijn er twee extra voorzieningen geopend. Het Passantenverblijf van de Kessler Stichting is gedurende de winterregeling uitgebreid van 75 naar 100 bedden, de Nachtopvang van het Leger des Heils aan de Binckhorstlaan is uitgebreid van 30 naar 52 bedden, het dienstencentrum van het Leger des Heils aan de St. Barbaraweg is als extra voorziening geopend met een capaciteit van 35 bedden, en de noodopvang aan de Rijswijkseweg is voor het eerst geopend met een capaciteit van 50 bedden. In plaats van de gebruikelijke 105 plekken in de nachtopvangvoorzieningen waren er tijdens de winterregeling in Den Haag dus 237 plekken.

Het doel van het Winterkoudeonderzoek is om zicht te krijgen op de aard en omvang van de feitelijk daklozen in de vier grote steden (G4). Het is voor het eerst dat het Winterkoudeonderzoek wordt uitgevoerd in Den Haag. De rapportage van het G4-

¹ Feitelijk daklozen: mensen die niet beschikken over een eigen woonruimte en voor een slaapplek gedurende de nacht ten minste één nacht waren aangewezen op: buiten slapen, ofwel overnachten in de open lucht en in overdekte openbare ruimten zoals portieken, fietsenstallingen, stations, winkelcentra of een auto, en/of; binnen slapen in passantenverblijven van de maatschappelijke opvang, inclusief eendaagse opvang, en/of; binnen slapen bij vrienden, kennissen of familie, zonder vooruitzichten op een slaapplek voor de daaropvolgende nacht. Bron: Wolf e.a. Op achterstand (2001).

onderzoek wordt in de loop van 2011 verwacht. Voor deze Haagse tussenrapportage is gekozen om alvast een beeld te geven van de feitelijk daklozen in Den Haag. Het is een eerste inventarisatie van het aantal unieke personen in de nachtopvangvoorzieningen in de maand december 2010 (gedurende deze hele maand was de winterregeling van kracht, uitgezonderd van 9 tot 13 december) en de resultaten van de enquêtes die begin december 2010 zijn afgenomen.

Winterkoudeonderzoek: Tussenrapportage Den Haag.

De doelstellingen:

1) Inventarisatie feitelijk daklozen

Inzicht krijgen in:

- Aantal unieke personen dat in december 2010 gebruik maakte van de nachtopvang.
- Enkele kenmerken van deze groep: leeftijd, geslacht, nationaliteit.
- Het deel dat bekend is bij de veldregie in Den Haag / een trajectplan heeft.

2) Enquêtes bij bezoekers van de nachtopvangvoorzieningen tijdens de winterregeling

Inzicht krijgen in:

- Algemene kenmerken: leeftijd, geslacht, nationaliteit, opleidingsniveau.
- 'Haagse kenmerken': Sinds wanneer in Den Haag, bekendheid met CCP / Haags Straatteam.
- Locaties waar ze gewoonlijk slapen (als de winterregeling niet van kracht is)
- Wat zou moeten veranderen aan de nachtopvang om minder vaak op straat of in 'ongeschikte behuizing' te gaan slapen.
- Duur dakloosheid
- Sociale problemen: schulden, detentie.
- Medische problemen: middelengebruik, zorggebruik, psychische gezondheid, lichamelijke gezondheid.

METHODE

1) Inventarisatie daklozen cliëntregistraties december 2010

Voor de inventarisatie van de daklozen is gebruik gemaakt van de registratiegegevens van de reguliere nachtopvangvoorzieningen en van de extra winteropvangvoorzieningen in Den Haag. Gevraagd is naar de naam, geboortedatum, geslacht en nationaliteit van iedereen die er in december 2010 heeft overnacht. Het aantal unieke personen is bepaald aan de hand van de achternaam en geboortedatum. De personen met dezelfde achternaam en geboortedatum zijn één keer meegeteld. De namenlijst is bekeken door het Centraal Coördinatiepunt (CCP) van de GGD Den Haag voor de eventuele aanwezigheid van een trajectplan².

2) Enquêtes bij bezoekers van de nachtopvangvoorzieningen tijdens de winterregeling

De enquêtes zijn afgenomen op 2 en 3 december 2010. Dit waren dag acht en negen van de eerste winterregeling in de winter van 2010/2011. De enquêtes zijn in verband met het Winterkoudeonderzoek G4 op dezelfde dagen afgenomen als in Amsterdam en Utrecht (in Rotterdam één week later).

De enquêtes zijn afgenomen door collega's van de gemeente Den Haag en vrijwilligers van de Poolse Vereniging. De mate van ervaring van de interviewers varieerde. Voorafgaand aan de afname is een instructiebijeenkomst georganiseerd. De afname was mondeling, aan een tafel of aan de bar van de gemeenschapsruimte. Hierbij is geprobeerd zo veel mogelijk apart te zitten van de andere bezoekers.

De afname van een enquête duurde ongeveer 15 minuten. Bij mensen die geen Nederlands spraken, maar wel Engels, zijn de vragen in het Engels gesteld. Bij Poolsprekende mensen zijn de enquêtes afgenomen door de Poolse vrijwilligers. In een enkel geval is één van de andere bezoekers gevraagd of hij of zij wilde tolken.

Aan elke bezoeker van de nachtopvangvoorzieningen is gevraagd of zij wilden deelnemen aan het onderzoek. In de introductie is duidelijk vermeld dat de deelname vrijwillig is. Als iemand niet kon of wilde meewerken aan het onderzoek was dat uiteraard prima. De non-respons is genoteerd om zicht te krijgen op de mate van respons. Als iemand wilde meewerken, maar één of enkele vragen niet wilde beantwoorden, zijn de vragen overgeslagen. Deelname was vrijwillig, niets was verplicht. Als dank voor de informatie kreeg elke respondent 5 euro.

De gegevens zijn geanonimiseerd verwerkt, zijn alleen voor dit Winterkoudeonderzoek gebruikt en hebben geen enkel gevolg voor individuele respondenten.

² Het trajectplan bevat de voor de cliënt benodigde zorg en opvang dat vanaf de straat toeleidt naar een zo zelfstandig mogelijk functioneren en wonen.

RESULTATEN

1) Inventarisatie daklozen cliëntregistraties december 2010

Aantal unieke personen

In december 2010 zijn er in de nachtopvangvoorzieningen (regulier + extra) in Den Haag 453 verschillende personen (verschillende achternaam en/of geboortedatum) gezien. Het aantal unieke personen per locatie staat in tabel 1.

Tabel 1. Aantal unieke personen per locatie. December 2010, Den Haag.

Nachtopvang/Passantenverblijf	Totaal aantal unieke cliënten in december 2010
Kessler Stichting	293
Leger des Heils Binckhorstlaan	112
Leger des Heils St. Barbaraweg	46
Noodopvang Rijswijkseweg*	± 21 per nacht
Totaal	472
- overlappende cliënten**	- 19
Totaal aantal unieke personen	453

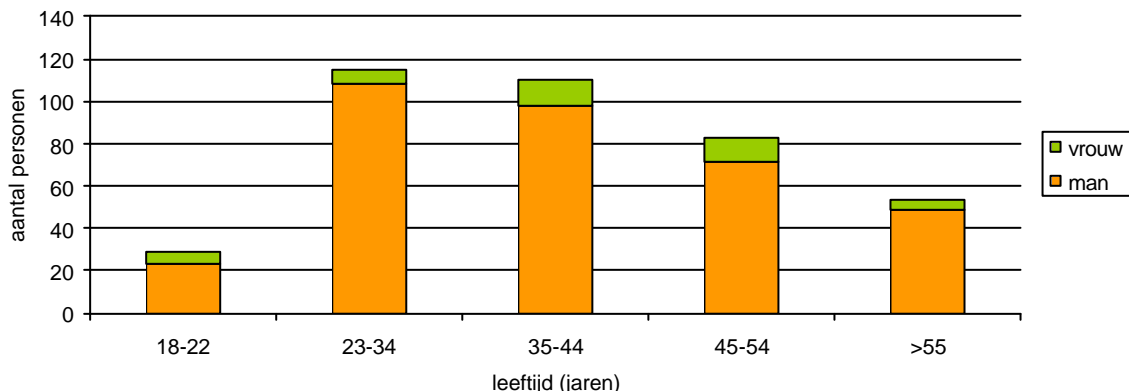
* Wegens onbekende namen en geboortedata van de bezoekers van de Noodopvang is hier de gemiddelde bedbezetting per nacht tijdens de winterregeling in de Noodopvang weergegeven. Het getal van 21 unieke personen is dus een gemiddelde per nacht. De ervaring leert dat veel bezoekers naar dezelfde locatie terugkeren. In december 2010 is de Noodopvang 23 nachten open geweest.

**Overlappende cliënten: Mensen met dezelfde achternaam en geboortedatum die in december 2010 in twee of meer verschillende locaties hebben overnacht.

Algemene kenmerken

Leeftijd en geslacht

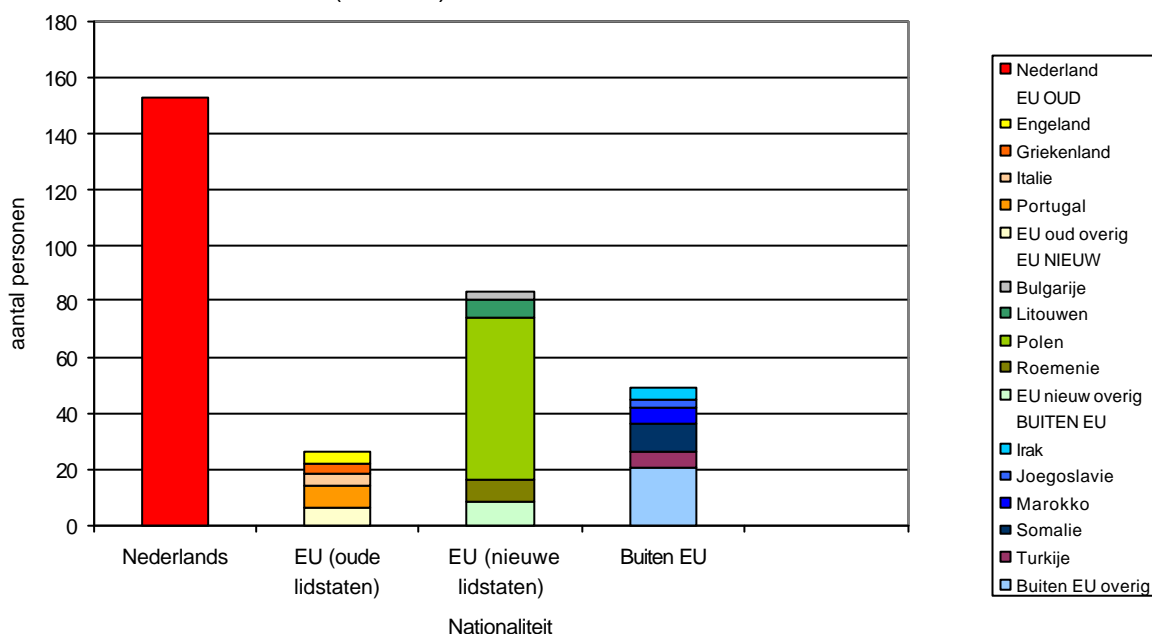
De meeste bezoekers van de nachtopvangvoorzieningen in december 2010 hebben een leeftijd van 23 tot en met 54 jaar (Figuur 1, $N_{\text{tot}}=390$). De jongste is 18 jaar oud, de oudste is 72 jaar oud. Mannen zijn in alle leeftijdscategorieën oververtegenwoordigd. Van alle bezoekers is 89% man.

Figuur 1. Aantal daklozen naar leeftijd en geslacht. December 2010, Den Haag.

Nationaliteit

Van 313 bezoekers van de nachtopvangvoorzieningen is de nationaliteit geregistreerd, met in totaal 36 verschillende nationaliteiten. Bijna de helft (49%) van de bezoekers heeft de Nederlandse nationaliteit (Figuur 2). Hiernaast is de meerderheid afkomstig uit één van de nieuwe EU lidstaten (ook wel Midden- en Oost-Europeanen [MOE-landen] genoemd: 27%). De omvang van de bezoekers afkomstig uit de nieuwe EU lidstaten verschilt per locatie. Het dienstencentrum van het Leger des Heils aan de St. Barbaraweg is voornamelijk gericht op mensen uit de nieuwe EU lidstaten, hier was 73% afkomstig uit één van deze landen. In het passantenverblijf van de Kessler Stichting was in december 2010 29% afkomstig uit één van de nieuwe EU landen, in de noodopvang aan de Rijswijkseweg 19%, en in de nachtopvang van het Leger des Heils aan de Binckhorstlaan waren geen van de bezoekers afkomstig uit de nieuwe EU lidstaten (Tabel 2).

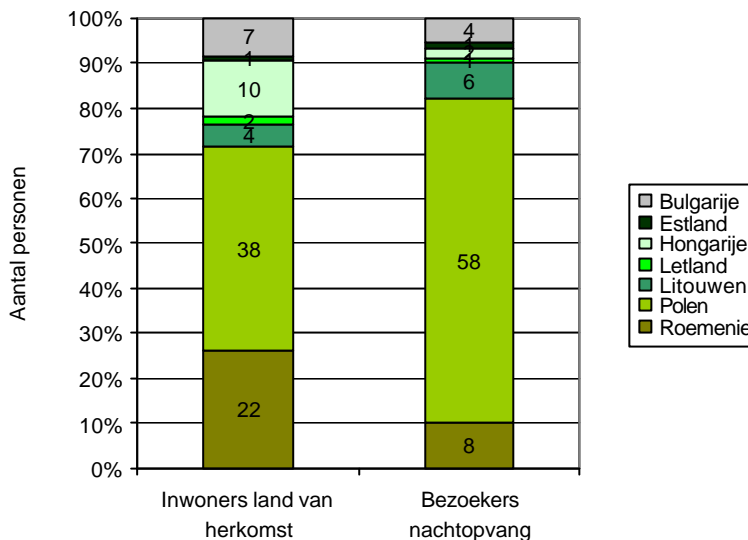
Figuur 2. Aantal daklozen naar nationaliteit. December 2010, Den Haag .

Tabel 2. Nationaliteitsverhouding per locatie. December 2010, Den Haag.

Nachtopvang/Passantenverblijf	% Nederlands	% met nationaliteit uit één van de nieuwe EU landen
Kessler Stichting	41%	29%
Leger des Heils Binckhorstlaan	87%	0
Leger des Heils St. Barbaraweg	4%	73%
Noodopvang Rijswijkseweg	*	19%
Totaal (N=313)	49%	27%

* Het aantal bezoekers met de Nederlandse nationaliteit is in de Noodopvang niet geregistreerd.

Van de in totaal 84 unieke bezoekers uit de nieuwe EU lidstaten is een ruime meerderheid Pools (73%). In verhouding tot de bevolkingsgrootte van de nieuwe EU lidstaten is de omvang van de groep uit Polen opvallend (Figuur 3).

Figuur 3. Verdeling van aantal personen uit nieuwe EU-landen in het land van herkomst (aantallen in miljoenen, 2008) en in de nachtopvangvoorzieningen (december 2010, Den Haag) naar nationaliteit.

De gemiddelde leeftijd van de mensen uit de nieuwe EU lidstaten is 38 jaar en ligt lager dan die van de Nederlanders (gemiddeld 43 jaar), mensen uit de oude EU lidstaten (gemiddeld 43 jaar) en mensen van buiten de EU (gemiddeld 43 jaar).

Veldregie

Bijna de helft van de daklozen, die in december 2010 zijn gezien in één van de nachtopvangvoorzieningen in Den Haag met een geregistreerde geboortedatum, zijn bekend bij het Centraal Coördinatiepunt (CCP) van de GGD Den Haag (181 personen: 46%). In totaal zijn 81% van de Nederlandse daklozen, 29% van de daklozen afkomstig uit de oude EU lidstaten, 9% van de daklozen afkomstig uit de nieuwe EU lidstaten en 52% van de daklozen afkomstig van buiten de EU bekend bij het CCP.

Van deze groep, hebben 116 personen een trajectplan (30% van totale groep). In een traject zitten met name rechthebbenden, bij hen is het mogelijk huisvesting en inkomen te regelen. Het percentage van de daklozen met een trajectplan is het hoogst onder Nederlandse daklozen (55%), het laagst onder daklozen met een nationaliteit uit één van de nieuwe EU landen (4%).

2) Enquêtes bij bezoekers van de nachtopvangvoorzieningen tijdens de winterregeling

Op 2 en 3 december 2010 zijn in Den Haag in totaal 105 enquêtes afgenomen. De respons is 56% (Tabel 3), deze is vergelijkbaar met die van de andere grote steden.

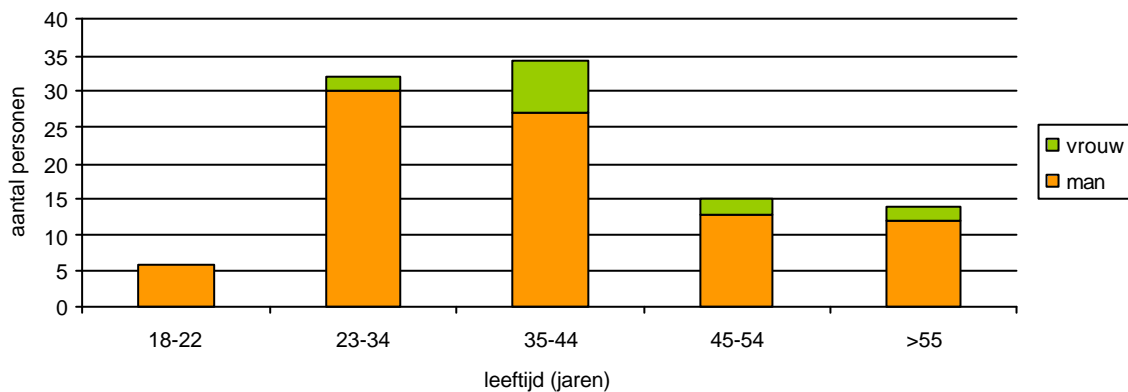
Tabel 3. Respons per locatie. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

Datum	Locatie	Totaal aanwezig ten tijde van de enquête	Aantal afgenomen enquêtes	Respons
2 dec 2010	Kessler Stichting	98	51	52%
3 dec 2010	Leger des Heils Binckhorstlaan	47	28	60%
2 dec 2010	Leger des Heils St. Barbaraweg	31	19	61%
3 dec 2010	Noodopvang Rijswijkseweg	13	7	54%
	Totaal	189	105	56%

Algemene kenmerken.

Leeftijd en geslacht

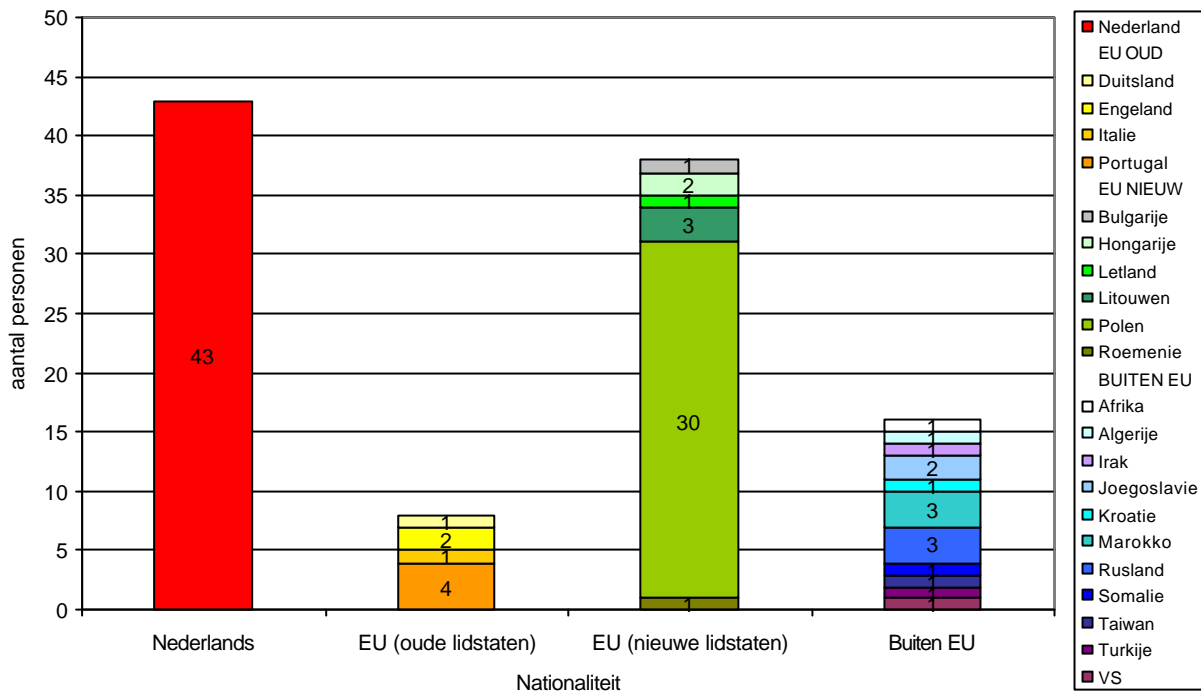
De meeste respondenten hebben een leeftijd van 23 tot en met 44 jaar (Figuur 4, $N_{\text{tot}}=101$). Van alle respondenten is 87% man. De leeftijd- en geslachtverdeling is vergelijkbaar met die van de eerder genoemde cliëntregistraties.

Figuur 4. Aantal daklozen naar leeftijd en geslacht. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

Nationaliteit

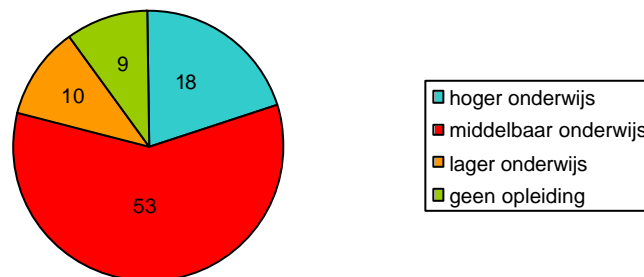
In totaal zijn in de enquêtes 22 verschillende nationaliteiten aangegeven. Het merendeel is Nederlands (41%) of afkomstig uit de nieuwe lidstaten van de EU (36%), waarvan de meeste afkomstig uit Polen (Figuur 5, $N_{\text{tot}}=105$).

Figuur 5. Aantal daklozen naar nationaliteit. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

Opleidingsniveau

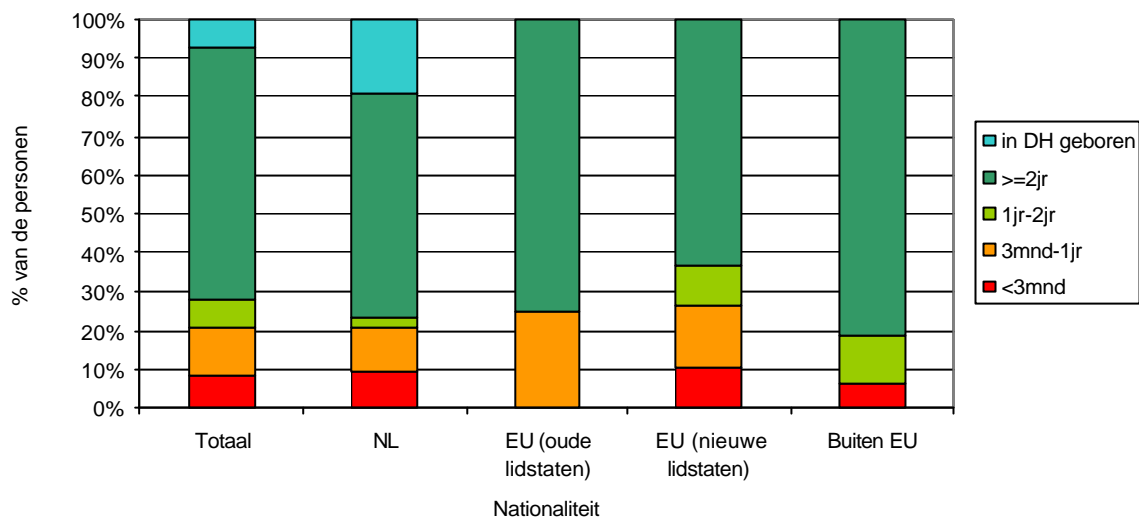
De hoogst voltooide opleiding is bekend van 90 respondenten. Hiervan heeft 20% aangegeven een hoog opleidingsniveau te hebben (een diploma op het hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs). 59% heeft als hoogst voltooide opleiding lager of middelbaar beroepsonderwijs of voortgezet onderwijs. 11% heeft alleen de basisschool afgerond en 10% heeft geen enkele opleiding voltooid.

Figuur 6. Aantal daklozen naar opleidingsniveau. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

'Haagse kenmerken'

De meerderheid van de respondenten (72%) is twee jaar of langer in Den Haag (Figuur 7, $N_{\text{tot}}=105$). 21% is het afgelopen jaar naar Den Haag gekomen. Vooral mensen van buiten de EU zijn langer geleden naar Den Haag gekomen. Van de groep die minder dan een jaar in Den Haag verblijft, komt 45% uit de nieuwe EU lidstaten, 41% uit Nederland, 9% uit de oude EU lidstaten en 5% is afkomstig uit landen buiten de EU.

Figuur 7. Verblijf in Den Haag naar nationaliteit. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

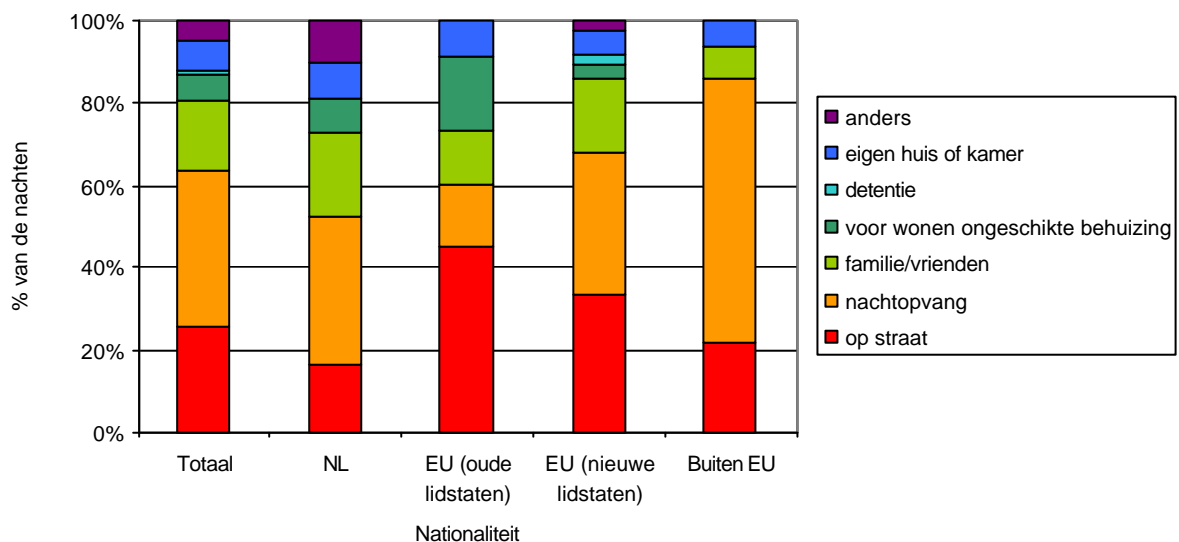
Net iets meer dan de helft van de respondenten (51%) geeft aan wel eens contact te hebben gehad met het Centraal Coördinatiepunt (CCP) van de GGD Den Haag. Ruim een kwart (28%) heeft aangegeven wel eens contact te hebben gehad met het Haags Straatteam van het CCP. Hierbij moet opgemerkt worden dat dit de beleving is van de mensen zelf. Het kan zijn dat mensen niet bewust zijn van contacten met het Haags Straatteam.

Locaties waar daklozen gewoonlijk slapen (als de winterregeling niet van kracht is)

82% van de respondenten ($N=80$, $N_{\text{tot}}=98$) heeft wel eens op straat (bijvoorbeeld in portiek, onder brug, of geïmproviseerde schuilplaats) geslapen. 50% heeft aangegeven dit de laatste maand nog te hebben gedaan ($N=49$, $N_{\text{tot}}=98$).

In figuur 8 staat de verdeling van de plekken waar de mensen geslapen hebben in de 30 dagen voordat de winterregeling van start ging ($N_{\text{tot}}=105$). Er is gemiddeld zeven nachten op straat geslapen. De mensen uit de oude lidstaten van de EU slapen de meeste nachten op

straat (45% van de nachten), Nederlanders slapen de minste nachten op straat (15% van de nachten). In de nachtopvang of passantenverblijf is gemiddeld tien nachten geslapen. Vooral mensen afkomstig uit niet-Europese landen slapen in de opvang (64% van de nachten), mensen uit de oude lidstaten van de EU slapen er het minst (15% van de nachten). Bij familie, vrienden of kennissen wordt in 15% van de nachten geslapen, mensen van buiten de EU doen dit het minst (8% van de nachten). Het aantal nachten dat in een voor wonen ongeschikte behuizing, zoals een overdekt bootje, kelderbox, tuinhuisje, auto, trein, et cetera, is geslapen is het hoogst onder mensen uit de oude lidstaten van de EU (18%), mensen van buiten de EU hebben dit in de 30 dagen voor de winterregeling niet gedaan. Het aantal nachten dat in detentie (politiecel, huis van bewaring, of penitentiaire inrichting) is geslapen is klein, maar het hoogst onder de mensen uit de nieuwe lidstaten van de EU (2% van de nachten). Het slapen in een eigen huis of kamer in de 30 dagen voordat de winterregeling van start ging is voor iedereen ongeveer gelijk (circa 7% van de nachten). Overige locaties die zijn genoemd (onder de categorie 'anders') zijn onder meer een hotel of een GGZ-instelling.

Figuur 8. Slaaplocaties naar nationaliteit. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

Wat zou moeten veranderen aan de nachtopvang om minder vaak op straat of in 'ongeschikte behuizing' te gaan slapen.

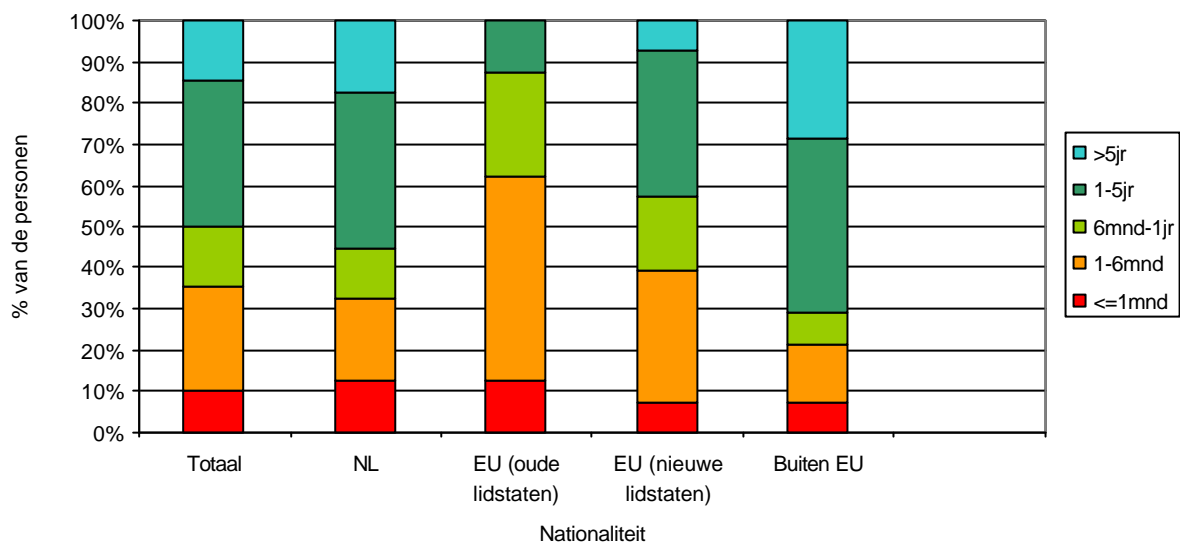
De vraag 'Wat zou moeten veranderen aan de nachtopvang om minder vaak op straat of in 'ongeschikte behuizing' te gaan slapen?' werd beantwoord met diverse antwoorden. In de volgende opsomming is, in aflopende volgorde van voorkomen, weergegeven wat de respondenten vinden dat er moet veranderen.

- o Ruimere openingstijden (14 keer genoemd)
 - 's Avonds later naar binnen / 's ochtends later naar buiten / "Tijd eruit in weekend 7:30 is onmenselijk" / langer open in de wintertijd / langere openingstijden in het weekend.
- o Regels (13 keer genoemd)
 - Minder regels / het wachtsysteem veranderen / betere reserveringsmogelijkheden / continue kunnen reserveren / spullen bij je kunnen houden / zelfde bed kunnen behouden / meer toegankelijkheid voor buitenlanders / duidelijke regels / toelating dronken of verslaafde mensen / bij ziekte kunnen blijven / strengere regels.
- o Verbetering faciliteiten (13 keer genoemd)
 - Meer douches / meer wc's / zorgen voor meer rust / grotere ruimte / ruimte om je spullen te laten staan / betere hygiëne / betere verwarming,
- o Niks / Geen aanmerkingen / Weet niet (9 keer genoemd)
- o Meer nachtopvangvoorzieningen / meer bedden / meer plekken (6 keer genoemd)
- o Minder Polen (3 keer genoemd)
 - "Polen maken problemen".
- o Overig (elk 1 keer genoemd).
 - Minder alcoholisten / minder drugsgebruikers / (altijd) gratis / goedkoper / meer alternatieven dan bed, bijvoorbeeld stoel / vriendelijker personeel / personeel meer betrokken / betere hulp / tussendoor naar buiten kunnen om luchtje te scheppen / mensen met dezelfde problemen bij elkaar / infrastructuur beter onderhouden / betere communicatie tussen diverse organisaties / vrouwelijke toezichthouders.

Duur dakloosheid

Van 90 respondenten is bekend hoe lang geleden ze voor het eerst dakloos zijn geraakt (Figuur 9). Drie bezoekers van de nachtopvangvoorzieningen hebben aangegeven nooit dakloos te zijn geweest, van de overige respondenten is niet bekend wanneer ze voor het eerst dakloos zijn geraakt. Van de 90 respondenten is de helft (50%) in het afgelopen jaar dakloos geworden. Ruim een derde (36%) is tussen de één en vijf jaar geleden voor het eerst dakloos geworden. De mensen afkomstig uit de oude EU lidstaten zijn relatief kort dakloos: 88% van hen is één jaar of korter geleden voor het eerst dakloos geworden. Mensen afkomstig van buiten de EU zijn relatief langer dakloos. Van hen is 71% langer dan één jaar geleden voor het eerst dakloos geraakt.

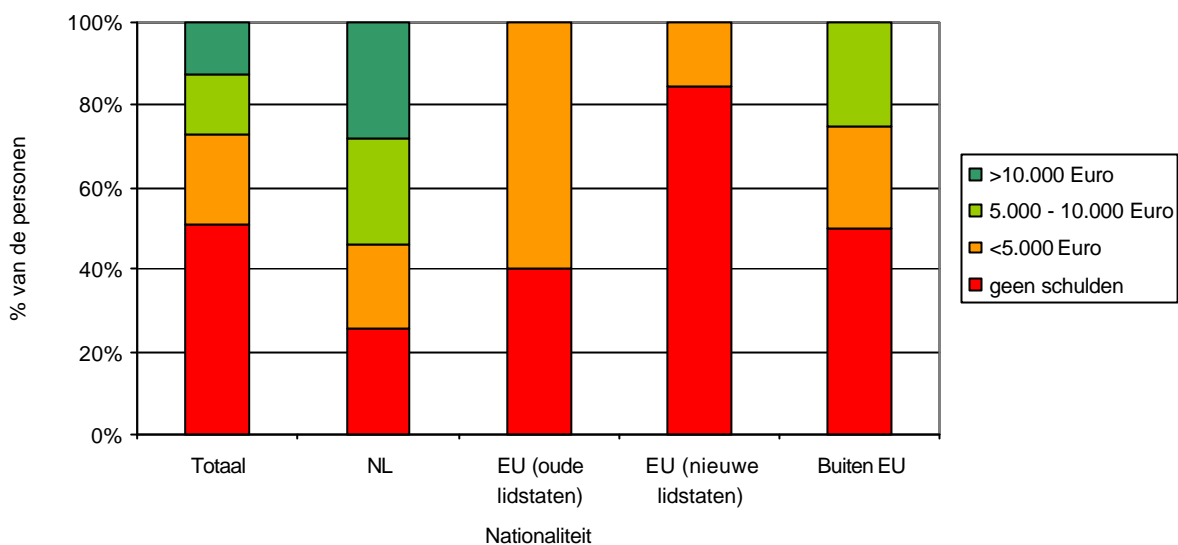
Qua leeftijd zijn het vooral de mensen in de leeftijd van 35 tot en met 54 jaar die langer dan één jaar geleden voor het eerst dakloos zijn geraakt. Jongeren tot en met 34 jaar, maar ook 55-plussers zijn relatief korter dakloos: 80% van de zwerfjongeren (van 18 t/m 22 jaar) is één jaar of korter geleden voor het eerst dakloos geraakt, 60% van de 23- t/m 34-jarigen en 67% van de 55-plussers is één jaar of korter voor het eerst dakloos geraakt. Van de 12 geënquêteerde 55-plussers was er niemand die langer dan vijf jaar geleden voor het eerst dakloos was geworden.

Figuur 9. Wanneer voor het eerst dakloosheid geraakt naar nationaliteit. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

Schulden, detentie.

Op de vraag 'heeft u schulden', hebben 88 respondenten antwoord gegeven. Bijna de helft (49%) van deze respondenten heeft aangegeven schulden te hebben. Daklozen met de Nederlandse nationaliteit hebben de hoogste schulden (Figuur 10). 28% van de Nederlanders heeft een schuld van 10.000 Euro of meer, 26% een schuld tussen de 5.000 en 10.000 Euro. Opvallend veel daklozen uit de nieuwe EU lidstaten hebben aangegeven geen schulden te hebben (84%).

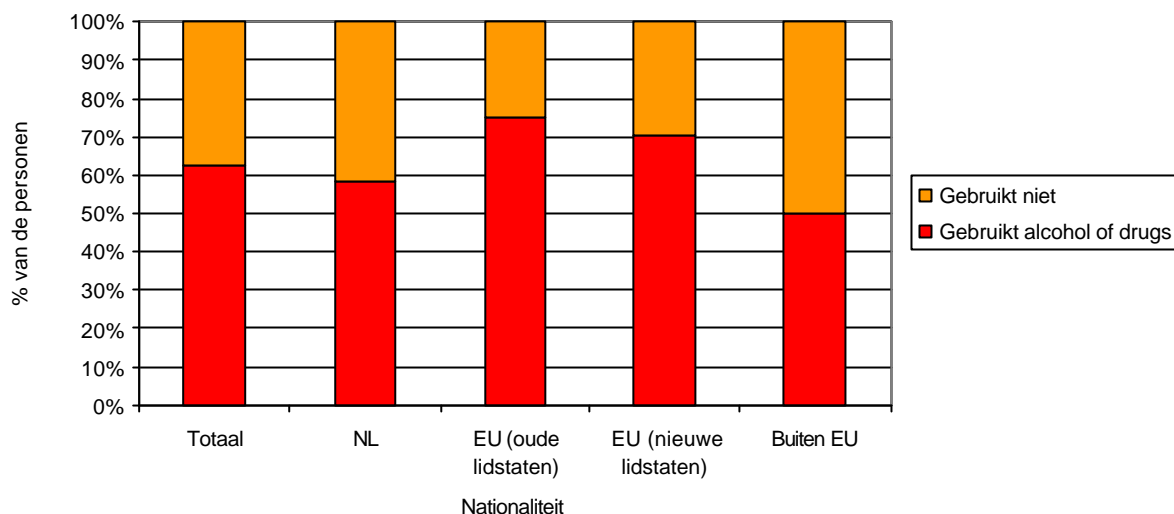

Figuur 10. Schulden naar nationaliteit. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

Van 88 respondenten geeft de helft aan in het jaar voorafgaand aan de enquête ten minste één nacht in detentie (politiecel, huis van bewaring, en/of penitentiaire inrichting) te hebben gezeten. Relatief meer mensen van buiten de EU (69%) of afkomstig uit de nieuwe EU lidstaten (59%) hebben in detentie gezeten, dan de Nederlanders (40%) of de mensen uit de oude EU lidstaten (33%).

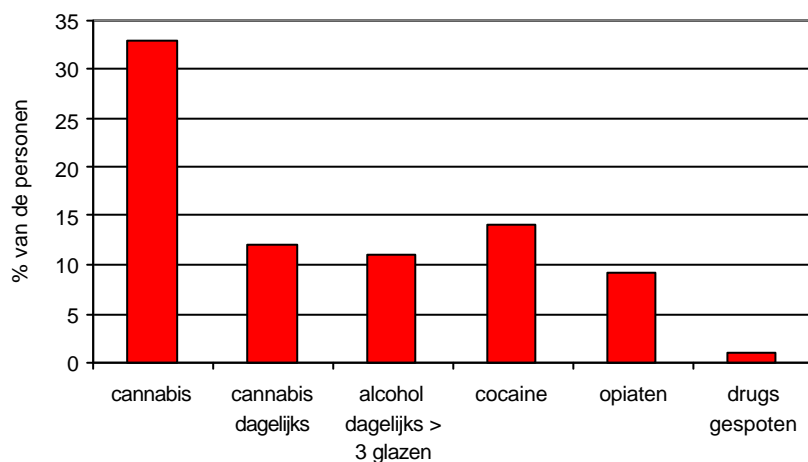
Middelengebruik, zorggebruik, lichamelijke en psychische gezondheid.

Op de vraag "gebruikt u wel eens alcohol of drugs?" hebben 101 respondenten antwoord gegeven. Van deze groep, heeft 62% aangegeven wel eens alcohol of drugs te gebruiken (Figuur 11). Meer respondenten afkomstig uit de oude (75%) en nieuwe (71%) EU lidstaten gebruiken alcohol of drugs dan de Nederlandse respondenten (58%) of de mensen van buiten de EU (50%).

Figuur 11. Huidig gebruik van alcohol of drugs naar nationaliteit. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

Een derde van de respondenten (33%) geeft aan in de maand voorafgaand aan de enquête cannabis te hebben gebruikt (Figuur 12), 12% geeft aan dagelijks cannabis te gebruiken. 11% van de respondenten drinkt dagelijks meer dan drie glazen alcohol, 14% geeft aan cocaïne te gebruiken, en 9% geeft aan opiaten (heroïne/methadon) te gebruiken.

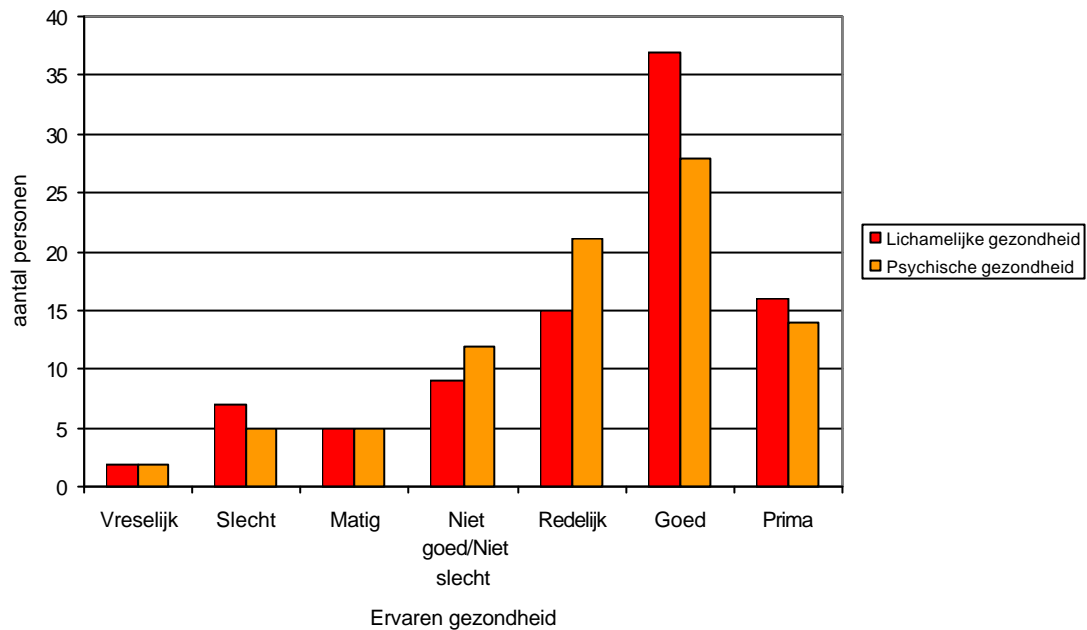

Figuur 12. Gebruik van alcohol en drugs in de afgelopen 30 dagen. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

De vraag 'bent u de afgelopen 12 maanden opgenomen geweest in ziekenhuis, verpleeghuis of ziekenboeg?' is beantwoord door 92 respondenten. Hierop heeft 26% positief geantwoord. 39% heeft aangegeven in het afgelopen jaar contact te hebben gehad met de huisarts, 28% met een GGZ-instelling en 15% heeft aangegeven in het afgelopen jaar contact te hebben gehad met de tandarts. De mensen van buiten de EU hebben relatief vaker aangegeven opgenomen te zijn geweest in een ziekenhuis, verpleeghuis of

ziekenboeg (46%) dan de respondenten met andere nationaliteiten. Ook hebben zij relatief vaker aangegeven contact te hebben gehad met de huisarts (50%) en de eerste hulp (42%).

De gezondheid wordt onder de meeste daklozen goed bevonden (Figuur 13, $N_{\text{ot}}=91$). De meerderheid van de daklozen geeft aan zich psychisch en lichamelijk goed te voelen.

Figuur 13. Aantal daklozen naar de ervaren gezondheid. Winterkoudeonderzoek 2010, Den Haag.

RELEVANTE GROEPEN VOOR BELEID

In de volgende tabellen zijn twee groepen onderscheiden die van belang zijn voor beleid. Er is onderscheid gemaakt tussen: 1) Buiten- versus binnenslapers; 2) (Zeer)recent versus niet-recent daklozen.

1) Buiten- versus binnenslapers

Buitenslapers zijn geselecteerd als degenen die in de 30 dagen voorafgaand aan de enquête - dus in de maand november 2010 - drie nachten of meer op straat hebben geslapen. In totaal behoren 34 respondenten (32%) tot deze groep.

	Buitenslapers (>= 3 nachten op straat geslapen in november 2010)	Binnenslapers (<3 nachten op straat geslapen in november 2010)
N totaal	34 (32%)	71 (68%)
Geslacht	N=33	N=70
Man	32 (97%)	58 (83%)
Vrouw	1 (3%)	12 (17%)
Leeftijd	N=33	N=69
18-22 jaar	4 (12%)	2 (3%)
23-34 jaar	12 (36%)	21 (30%)
35-44 jaar	12 (36%)	22 (32%)
45-54 jaar	3 (9%)	12 (17%)
55+	2 (6%)	12 (17%)
Opleidingsniveau	N=29	N=61
Geen opleiding	2 (7%)	7 (12%)
Lager onderwijs	4 (14%)	6 (10%)
LBO/MBO/Voortgezet onderwijs	17 (59%)	36 (59%)
HBO/WO	6 (21%)	12 (20%)
Verblijf in Den Haag	N=34	N=71
Geboren in Den Haag	1 (3%)	7 (10%)
>= 2 jaar	21 (62%)	47 (66%)
1 jaar - 2 jaar	3 (9%)	4 (6%)
3 mnd - 1 jaar	6 (18%)	7 (10%)
< 3 mnd	3 (9%)	6 (9%)
Contact gehad met CCP	N=34	N=71
ja	14 (41%)	40 (56%)
Verblijf op straat	N=34	N=67
Nooit	0 (0%)	18 (27%)
<= 3 mnd geleden	34 (100%)	28 (42%)
Voor het eerst dakloos geraakt	N=29	N=61
<= 1 mnd geleden	4 (14%)	5 (8%)
1 mnd – 6 mnd geleden	6 (21%)	17 (28%)
6 mnd – 1 jaar geleden	6 (21%)	7 (11%)
1 jaar – 5 jaar geleden	8 (28%)	24 (39%)
> 5 jaar geleden	5 (17%)	8 (13%)

Vrouwen slapen relatief minder op straat. Opvallend is ook het grotere aandeel zwervingjongeren onder de buitenslapers (12%) en het kleinere aandeel ouderen (9% is 45 tot en met 54 jaar, 6% is 55 jaar of ouder). Buitenslapers geven minder vaak aan contact te hebben gehad met het CCP (41%) en zijn relatief vaker zeer recent dakloos (14% is sinds één maand of minder dakloos).

2) (Zeer)recent versus niet-recent daklozen

Respondenten die minder dan een jaar geleden voor het eerst dakloos zijn geraakt, zijn geselecteerd als “recent dakloos”. Degenen die minder dan een maand geleden voor het eerst dakloos zijn geworden, zijn geselecteerd als “zeer recent dakloos”. In totaal zijn 45 respondenten (50%) recent dakloos, waarvan 9 respondenten (10%) zeer recent dakloos.

	Ze ^e r recent dakloos (minder dan <u>1 maand</u> geleden voor het eerst dakloos geraakt)	Recent dakloos (minder dan <u>1 jaar</u> geleden voor het eerst dakloos geraakt)	Niet-recent dakloos (meer dan 1 jaar geleden voor het eerst dakloos geraakt)
N totaal	9 (10%)	45 (50%)	45 (50%)
Geslacht	N=9	N=45	N=44
Man	9 (100%)	41 (91%)	37 (84%)
Vrouw	0 (0%)	4 (9%)	7 (16%)
Leeftijd	N=9	N=44	N=43
18-22 jaar	1 (11%)	4 (9%)	1 (2%)
23-34 jaar	4 (44%)	18 (41%)	11 (26%)
35-44 jaar	1 (11%)	11 (25%)	19 (44%)
45-54 jaar	0 (0%)	3 (7%)	9 (21%)
55+	3 (33%)	8 (18%)	3 (7%)
Opleidingsniveau	N=8	N=37	N=42
Geen opleiding	1 (13%)	3 (8%)	5 (12%)
Lager onderwijs	3 (38%)	7 (19%)	2 (5%)
LBO/MBO/VO	1 (13%)	18 (49%)	29 (69%)
HBO/WO	3 (38%)	9 (24%)	6 (14%)
Verblijf in Den Haag	N=9	N=45	N=45
Geboren in Den Haag	0 (0%)	3 (7%)	5 (11%)
>= 2 jaar	5 (56%)	20 (44%)	37 (82%)
1 jaar - 2 jaar	0 (0%)	5 (11%)	0 (0%)
3 mnd - 1 jaar	1 (11%)	10 (22%)	1 (2%)
< 3 mnd	3 (33%)	7 (16%)	2 (4%)
Contact gehad met CCP	N=9	N=45	N=45
ja	4 (44%)	20 (44%)	29 (64%)
Verblijf op straat	N=9	N=45	N=44
Nooit	4 (44%)	12 (27%)	4 (9%)
<= 3 mnd geleden	5 (56%)	30 (67%)	23 (52%)

Deze aantallen zijn te klein om conclusies aan te verbinden

Onder de recent daklozen vallen relatief minder vrouwen. Recent daklozen zijn vaak pas recent in Den Haag. Het aandeel dat langer dan twee jaar in Den Haag verblijft, is relatief klein onder deze groep. Hiernaast heeft een kleiner aandeel van de recent daklozen contact gehad met het CCP en heeft een groter aandeel nog nooit op straat geslapen.

CONCLUSIE

Deze rapportage geeft een beeld van de feitelijk daklozen in Den Haag. Tijdens de winterregeling is in een kort tijdsbestek met veel daklozen gesproken en is veel informatie verzameld. De registraties van de nachtopvangvoorzieningen hebben het mogelijk gemaakt inzicht te geven in het aantal unieke bezoekers in december 2010. De resultaten van de enquêtes geven inzicht in een groot aantal kenmerken van de feitelijk daklozen in Den Haag.

Het onderzoek heeft gebruik gemaakt van de registratiegegevens van de reguliere nachtopvangvoorzieningen, de extra winteropvangvoorzieningen, het Centraal Coördinatiepunt en de gegevens van de enquêtes. Een methodologische beperking is dat de gegevens niet altijd compleet zijn. Hierdoor hebben de resultaten niet altijd betrekking op de gehele groep. In de tekst is systematisch weergegeven op hoeveel mensen de resultaten betrekking hebben.

1) Inventarisatie daklozen cliëntregistraties december 2010

In december 2010 zijn in totaal 453 unieke personen gezien in de nachtopvangvoorzieningen in Den Haag. Het is goed mogelijk dat er nog een harde kern van buitenslapers is die ook tijdens de winterregeling niet naar de nachtopvangvoorzieningen komen en nu dus niet in beeld zijn. De 453 unieke personen zijn mensen die in december (met twee winterregelingen) in de nachtopvangvoorzieningen kwamen. Om het aantal unieke personen in beeld te brengen, zijn de mensen die op meerdere locaties hebben overnacht één keer meegeteld. De achternaam en geboortedatum op de registratiegegevens van de verschillende nachtopvangvoorzieningen kwam 19 keer overeen. Het is mogelijk dat er meer mensen zijn die in december op meerdere locaties hebben overnacht, maar die op basis van deze criteria niet uit het bestand zijn verwijderd. In de registratiegegevens kunnen onjuiste spelling van namen of typefouten in geboortedata dus alsnog hebben geleid tot valse dubbeltellingen. Hiernaast is er van een aantal bezoekers geen naam of geboortedatum bekend. Het kan zijn dat een aantal van deze mensen ook overnacht heeft op één van de andere locaties en nu dubbel zijn meegeteld.

Het merendeel van de daklozen is Nederlands (49%) of afkomstig uit de nieuwe lidstaten van de EU (ook wel MOE-landers genoemd: 27%), waarvan in Den Haag veruit de meeste afkomstig zijn uit Polen (19% van de totale groep is Pools). De verdeling van de nationaliteiten verschilt per nachtopvangvoorziening. In de voorziening van het Leger des Heils aan de St. Barbaraweg was 73% afkomstig uit één van de nieuwe EU lidstaten. In de locatie van het Leger des Heils aan de Binckhorstlaan was geen van de bezoekers afkomstig uit de nieuwe EU lidstaten.

De meeste daklozen zijn mannen en hebben een leeftijd van 23 tot en met 54 jaar. De daklozen met een nationaliteit uit één van de nieuwe EU lidstaten zijn gemiddeld jonger dan de andere daklozen.

Van de groep daklozen die is gezien in december 2010, is bijna de helft bekend bij het CCP en is een derde in traject in Den Haag. Tijdens de winterregeling worden de nachtopvangvoorzieningen kosteloos opengesteld voor alle daklozen. Ook degenen die geen regiobinding hebben met Den Haag kunnen er overnachten. Het is mogelijk dat er mensen zijn die wel een trajectplan hebben in een andere regio. Hiernaast is bij een uitsplitsing naar nationaliteit te zien dat ruim de helft van de Nederlandse daklozen (55%) een trajectplan heeft tegenover 4% van de daklozen afkomstig uit één van de nieuwe EU landen. Het is waarschijnlijk dat het aandeel daklozen in traject bij de nachtopvang hoger is wanneer de winterregeling niet van kracht is. Hiernaast hangt het deelnemen aan een traject samen met de motivatie van een cliënt en het kunnen leggen van contact met een cliënt.

2) Enquêtes bij bezoekers van de nachtopvangvoorzieningen tijdens de winterregeling

Er zijn in totaal 105 enquêtes afgenomen. Het is lastig uit te maken hoezeer deze groep representatief is voor de totale groep daklozen. De gemiddelde leeftijd en geslachtverdeling van de respondenten van de enquêtes is in ieder geval vergelijkbaar met die van de cliëntregistraties (gemiddelde leeftijd: 40 jaar in registraties, 39 jaar in enquête; geslacht: 89% man in registraties, 87% man in enquête). Hierdoor is het aannemelijk dat de resultaten van de enquêtes een goed beeld geven van de daklozen in Den Haag.

Het opleidingsniveau van de daklozen lijkt vrij hoog: 20% heeft aangegeven een hoog opleidingsniveau (een diploma op het hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs) te hebben. Het opleidingsniveau ligt lager dan het opleidingsniveau van de Haagse bevolking. Uit de G4 Gezondheidsenquête (2008) blijkt dat 30% van de Haagse bevolking een hoog opleidingsniveau heeft.

Een ruime meerderheid van de daklozen slaapt wel eens op straat. In de maand voorafgaand aan de enquête is gemiddeld zeven nachten op straat geslapen en tien nachten in de nachtopvangvoorzieningen. Veel daklozen zijn recent dakloos: 50% is het afgelopen jaar dakloos geworden.

Het middelengebruik lijkt relatief laag: Tweederde van de groep heeft aangegeven op het moment van de enquête wel eens alcohol of drugs te gebruiken. Dit is minder dan het gebruik van de Haagse bevolking: 74% van de Hagenaars drinkt wel eens alcohol (G4 Gezondheidsenquête, 2008). Het is mogelijk dat de respondenten tijdens de enquête ('face-

to-face' afname in de gemeenschapsruimte, dus zonder volledige privacy) sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven. Het lage aandeel daklozen dat middelen gebruikt in Den Haag, evenals het hoge aandeel met een hoog opleidingsniveau, komt overeen met de resultaten uit een in 2009/2010 uitgevoerd onderzoek onder Utrechtse daklozen (Vleems, van Bergen & Smit, 2010³). Het cannabis-, cocaïne- en opiaat-gebruik van de daklozen ligt overigens hoger dan die van de algemene bevolking. Zo gebruikt 33% van de daklozen cannabis, tegenover 5% van de Hagenaars (G4 Gezondheidsenquête, 2008).

De vragen naar psychische en lichamelijke gezondheid werden in het algemeen positief beantwoord. Verschillende malen is er echter bij het afnemen van de enquête enige sarcasme opgemerkt bij het beantwoorden van deze vragen. Bij deze vragen heerst dan ook twijfel over de betrouwbaarheid van de resultaten. In een volgende keer zou gebruik gemaakt kunnen worden van een gestandaardiseerd meetinstrument om de psychische en lichamelijke gezondheid vast te stellen.

Een derde van de respondenten heeft in november 2010 drie of meer nachten op straat geslapen. Zij zijn gerekend tot de groep "buitenslapers". Onder de buitenslapers vallen relatief minder vrouwen, meer zwerfjongeren en minder ouderen.

De helft van de respondenten heeft in de enquête aangegeven het afgelopen jaar voor het eerst dakloos te zijn geraakt. Zij zijn gerekend tot de groep "recent daklozen". Onder de recent daklozen vallen relatief minder vrouwen dan onder de niet-recent daklozen. Hiernaast is het verblijf in Den Haag onder recent daklozen relatief kort en heeft een groter aandeel nog nooit op straat geslapen.

Voor Den Haag is het de eerste keer dat het Winterkoudeonderzoek is uitgevoerd. Gezien het onderzoek ook in de andere grote steden is uitgevoerd, kan een beeld worden gegeven over een grotere populatie feitelijk daklozen. Ook kunnen vergelijkingen worden getrokken tussen de vier grote steden. De G4-rapportage wordt in de loop van 2011 verwacht.

³ Vleems, R., van Bergen, APL., Smit, RBJ. (2010). Koudweerregeling 2009-2010: Onderzoek onder gebruikers van de Koudweerregeling. GG&GD Gemeente Utrecht.

BIJLAGE 1

Vragenlijst Winterkoude onderzoek 2010/2011 DEN HAAG

Lokatie: _____ Datum: _____ 2010 Naam Interviewer: _____

Eerste 3 letters achternaam _____ Geb.datum: ____/____/19____

M V Geb. land: _____ Nationaliteit _____

Indien nationaliteit buiten EU⁴: Hebt u een verblijfsvergunning? Ja Nee

1a Sinds wanneer verblijft u nu in Den Haag?

__ dagen / __ weken / __ maanden / __ jaar geleden⁵ vanaf geboorte

1b Waar verbleef u vóór die tijd? (indien Nederland: welke stad? / indien buitenland: welk land?)

1c Waarom bent u toen naar Den Haag gekomen?

Meerdere antwoorden mogelijk (spontaan laten antwoorden later coderen)

Werk
Liefde
Drugs
Vrienden/kennissen
Voor de (winterkoude)opvang

anders namelijk _____

1d Heeft u wel eens contact gehad met het CCP? (centrale toegang maatschappelijke opvang aan de laan van Meerdervoort)

Ja Nee

1e Heeft u wel eens contact gehad met het Haags Straatteam?

Ja Nee

⁴ EU-landen: België, Bulgarije, Cyprus, Denemarken, Duitsland, Estland, Finland, Frankrijk, Griekenland, Hongarije, Ierland, Italië, Letland, Litouwen, Luxemburg, Malta, Nederland, Oostenrijk, Polen, Portugal, Roemenië, Slovenië, Slowakije, Spanje, Tsjechië, Verenigd Koninkrijk, Zweden.

⁵ Die tijdsperiode invullen die het meest van toepassing is, gaat het om dagen, weken, maanden of jaren geleden?

2a Waar heeft u de **30 dagen voordat u gebruik maakte van de winterkoude opvang** geslapen en hoeveel dagen?

(eerst de vormen van overnachting navragen, vervolgens samen aantal dagen inschatten)

>

> **LET OP: HET TOTAAL AANTAL DAGEN MOET 30 ZIJN!!**

	Ja	Aantal dagen
Nachtopvang/passantenverblijf nl: _____		
Op straat (portiek, open bootje, brug, geïmproviseerde schuilplaats) nl: _____		
Bij familie, relatie (partner), vrienden of kennissen (tijdelijk bij hem/haar in huis) nl: _____		
In een voor wonen ongeschikte behuizing (overdekt bootje, kelderbox, tuinhuisje, sloop- of kraakpand zonder verwarming etc.) nl: _____		
Politie/ Huis van Bewaring / penitentiaire inrichting nl: _____		
Eigen huis (zelfstandige huisvesting, huur of koop) nl: _____		
Anders nl: _____		
Totaal aantal dagen (moet 30 zijn)		_____

2b Wanneer heeft u **voor het laatst echt op straat geslapen?**
(bv. in portiek, onder brug of geïmproviseerde schuilplaats)

___ dagen / ___ weken / ___ maanden / ___ jaar geleden nooit.

2c Was dat toen uw **eigen keuze** of had u liever **binnen geslapen**:

Eigen keuze Liever binnen
(evt opm: _____)

2d Waarom ging u **toen niet in de nachtopvang/passantenverblijf slapen**? Svp doorvragen! **Noem de twee belangrijkste redenen.**

(geen plek, niet koud genoeg, plaats kwijt, wist niet, te duur, teveel mensen, ruzie met anderen, teveel alcoholisten/harddruggebruikers/polen, regels, schorsing etc)

2e Waar gaat u slapen als de winteropvang volgende week weer dicht zou gaan?

2f Wat zou moeten veranderen aan de nachtopvang om minder vaak op straat of in 'ongeschikte behuizing' te gaan slapen? (check op 2d)
noem de twee voornaamste dingen (om hele verhalen te voorkomen)

3a Wanneer bent u voor het eerst dakloos geraakt?^{6,7}

___ dagen / ___ weken / ___ maanden / ___ jaren geleden⁸

nooit dakloos geweest → door naar 4

3b Hebt u, nadat u voor het eerst dakloos bent geraakt, later nog tenminste één maand ergens onderdak gehad, bijvoorbeeld in de vorm van een zelfstandige woonruimte, bij iemand ingewoond, of tenminste een maand in een pension, zorginstelling of detentie doorgebracht?

ja → door naar 3c nee → door naar 3d

3c Wanneer bent u dan *voor het laatst* (na zo'n periode van verblijf in een huis, zorginstelling of detentie) weer dakloos geraakt?

___ dagen / ___ weken / ___ maanden / ___ jaren geleden

3d Waarom bent u toen dakloos geraakt ?

(NB: verslaving, gokken zijn geen reden voor dakloosheid!!)

Geen huisvesting na verblijf instelling (detentie of zorginstelling)
na detentie[†]
instelling Maatschappelijke Opvang
GGZ, Parnassia, verslavingszorg of verpleeghuis (klinisch)
Asielzoekerscentrum
anders

(dreigende) Huisuitzetting (schulden, overlast, onrechtmatig gebruik)⁹
Woningbouwcorporatie
Particulier verhuurder (of huisbaas)
Gedwongen verkoop bij niet aflossen hypotheek
Afloop van periode (onder)huurcontract
Afloop van huisvesting door werkgever

ZOZ

⁶ Soms wordt hier gezegd ik heb nooit een thuis gehad (bijv. bij verblijf jeugdintraat), dakloosheid start hier indien iemand geen duurzame vorm van huisvesting meer heeft en gebruik maakt van de MO, op straat slaapt of telkens wisselende slaapplekken heeft.

⁷ Ook start dakloosheid in buitenland telt mee.

⁸ Die tijdsperiode invullen die het meest van toepassing is, gaat het om dagen, weken, maanden of jaren geleden?

⁹ Ook invullen indien een persoon inwoonde bij vriend, kennis, partner of familie en na uithuiszetting van deze persoon zijn woonruimte is kwijtgeraakt.

Huis verlaten na conflict met (of op verzoek van):
 medebewoners, partner
 ouder(s)/verzorger(s)

Geen huisvesting na:
 komst vanuit buitenland
 terugkomst na verblijf in buitenland

Anders namelijk
 {alleen invullen als geen van de opties van toepassing is!!}

4 Wat voor soort inkomen heeft u op dit moment? Het gaat hierbij alleen om legale inkomsten (niet zwartwerken):
 (meerdere antwoorden mogelijk)

- Geen
- Legaal betaald werk
- Bijstand (sociale dienst, SZW)
- WW (of andersoortige werkloosheidsuitkering)
- WAO (of andersoortige arbeidsongeschiktheidsuitkering)
- Haags Straatnieuws, klusjes etc.
- anders namelijk _____

Gebruik van drugs en alcohol

5a Gebruikt u wel eens alcohol of drugs?

ja → **door naar 5b** nee → **evt door naar facultatieve lijst**

5b

Welke middelen heeft u in de afgelopen 30 dagen gebruikt?		Hoeveel dagen gebruikt u gemiddeld per week?
Cannabis	ja nee	___ dagen per week
Cocaïne	ja nee	___ dagen per week
Heroïne	ja nee	___ dagen per week
Methadon (behandeling/op straat)	ja nee	___ dagen per week
Alcohol Zo ja: meer dan 3 glazen ¹⁰ per dag?	ja nee	___ dagen per week
Anders, nl:	ja nee	___ dagen per week
Hebt u ooit drugs gespoten?	ja nee	

¹⁰ Glas = glas dat voor die drank gebruikelijk is, reken voor een 'halve liter' 2,5 glas

FACULTATIEF:

- 1 Wat is uw **hoogst voltooide** opleiding? Het gaat hierbij om een opleiding afgerond met diploma of voldoende getuigschrift.

<De onderstaande antwoordmogelijkheden hoeven niet voorgelezen te worden.

Kies het niveau dat van toepassing is. Indien de persoon de opleiding in het buitenland heeft gevolgd, kies het niveau dat hier het dichtst bij in de buurt komt

? Geen opleiding (lager onderwijs niet afgemaakt)

? Lager onderwijs (basisschool, speciaal basisonderwijs)

? Lager of middelbaar beroepsonderwijs of voortgezet onderwijs

? Hoger beroepsonderwijs of wetenschappelijk onderwijs (zoals HBO, HTS, HEO, HBO-V, kandidaats wetenschappelijk onderwijs, universiteit)

Contact met zorg (arts)

- 2a Bent u de afgelopen 12 maanden opgenomen geweest in ziekenhuis, verpleeghuis of ziekenboeg?
ja nee

- 2b Heeft u (daarnaast) in de **afgelopen 12 maanden** contact gehad met:

Haags Straatteam	ja	nee
Sputomruilproject	ja	nee
Huisarts	ja	nee
Eerste hulp ziekenhuis	ja	nee
Tandarts	ja	nee
Geestelijke gezondheidszorg Bijv Parnassia/GGZ (Haagstreek)	ja	nee
Brijder Verslavingszorg		
- Gebruikersruimte	ja	nee
- methadonproject	ja	nee
- Alcohol	ja	nee
- Drugs	ja	nee
Arts in politiecel of detentie	ja	nee
Andere arts nl. _____	ja	nee

3. Bent u **verzekerd tegen ziektekosten**?

(voor EU onderdanen geldt ook de verzekering in thuisland)

Ja Nee Weet niet

4. Hebt u de afgelopen 12 maanden (tenminste 1 nacht) in detentie gezeten?
(meerdere antwoorden mogelijk)

Nee

Ja, in politiecel

Ja, in huis van bewaring

Ja, in penitentiaire inrichting / gevangenis

5 Hebt u **schulden**? (studieschuld niet meerekenen)

- Nee
- Ja, < 5000 Euro
- Ja, 5.000 - < 10.000 Euro
- Ja, 10.000 Euro of meer

6 Gezondheid:

Wat zou u zeggen? (bij deze vragen antwoordkaart **z.o.z.** gebruiken)

6a “Mijn **lichamelijke** gezondheid in het algemeen vind ik:.....”
Bijvoorbeeld vermoeidheid, pijn, moeilijk lopen, gebitsproblemen

Vreselijk Slecht Matig Niet goed/Niet slecht Redelijk Goed Prima

6b “Hoe ik mij in het algemeen **psychisch** voel is:”
(bijvoorbeeld de manier waarop u met problemen, verdriet en tegenslag omgaat, verslaving, uw stemming, psychische problemen)

Vreselijk Slecht Matig Niet goed/Niet slecht Redelijk Goed Prima